

Pál Judit

Az állam és a patrónus szolgálatában

Egy Károlyi-kliens a 18. század elején

A PATRÓNUS-KLIENS VISZONY

Az állami bürokrácia kiépülésével a 18. században viszonylag sokat foglalkozott a történetírás,¹ de a helyi hatalomgyakorlásról még mindig igen keveset tudunk. Az intézmények működése nem érthető a személyi kapcsolatok működése nélkül, különösen nem olyan körülmények között, amikor a fejletlen bürokrácia a maga kis létszámú hivatalnokával és kezdetleges eszköztárával igen bonyolult viszonyokkal, sőt egy „elvadult” világgal állt szemben, mint amilyen a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc bukása utáni Kelet-Magyarország volt.

A kora újkori államfejlődés, bürokratizálódási folyamat vizsgálatában hasznos elméleti modellként szolgálhat a patrónus-kliens viszony.² A patrónus-kliens kapcsolatok szerepét a kora újkori állam, illetve közigazgatás kiépülésében sokszor hangsúlyozták. A lojalitás akkor még nem absztrakt hivatali lojalitás, hanem sokkal inkább személyes kötődés volt. E nélkül a kora újkorban igen nehéz lett volna az államot irányítani, a hivatalokat működtetni, de akár pénzt kölcsönözni vagy információhoz jutni.³ Wolfgang Reinhard szerint: „a kora újkori patrónus-kliens kapcsolatok a társadalmilag elfogadott és erkölcsileg megalapozott mikropolitikai magatartásminták olyan rendszerét képezik, amelyet időközben a kora újkori Európa politikai kultúrája emblematikus jegyének tartanak.”⁴

A fogalom használata körül vita zajlott, egyesek igen tágan értelmezik,⁵ mások felhívták a figyelmet ennek buktatóira.⁶ Az elhatárolás sokszor nehézségekkel jár, nem mindig könnyű például a rokonsági kapcsolatoktól elválasztani. A patrónus-kliens viszony igen sokféle volt, megjelenési formái jellemzőek az adott országra vagy régióra. Ezek a kapcsolatok kisebb-nagyobb mértékben behálózták egész Európát, jelen voltak az udvarokban, az egyetemeken, a városokban, jelen voltak a pápai kúriában, a kolostorokban, de a reformáció is részben ezeken a csatornákon keresztül terjedt (egyesek szerint Luther volt a német történelem

¹ Reinhard 1999.

² A terminológiai nehézségekre lásd Nolte (Hrsg.) 1989; Mączak 2005: 18–24.

³ Volker Reinhardt jellemzése szerint a patrónus-kliens kapcsolatok: „Instrumentum Regnandi ersten Ranges”. Reinhardt 2002: 176.

⁴ Reinhard 1998: 140.

⁵ Van, aki a feudalizmust is csak a patrónus-kliens egy sajátos megjelenési formájának tekinti, lásd például Morgan 1988: 99–102. A fogalom különböző meghatározásaira: Mączak 2005: 39–69.

⁶ Droste 2003; Hengerer 2005.

legeredményesebb patrónusa).⁷ Kelet-Közép-Európában a jelenséget elsősorban a lengyel történetírás vizsgálta alaposabban. A 18. században gyakorlatilag a lengyel–litván nemesség egészét behálózták a patrónus–kliens kapcsolatokat.⁸ A Habsburg Birodalom esetében főleg az udvar kapcsán kutatták a jelenséget.⁹

A patrónus–kliens viszonyok egyik alapvető jellemzője a kölcsönösség, ugyanakkor az aszimmetria, az egyenlőtlenség a partnerek között: egy olyan kapcsolatról van szó, amelyben a magasabb társadalmi statusú személy hatalma, presztízse, gazdasági lehetőségei, kapcsolatai révén bizonyos előnyökhöz juttatja kliensét, aki más jellegű ellenszolgáltatások révén „törleszt”. Patrónus és kliens között azonban nem csak anyagi javak cserélődtek, hanem olyan immateriális tényezők is a kapcsolat velejáráói, mint a szolgálat, a hűség. Fontos elem a konszenzus a partnerek között, az önkéntesség a kliens részéről, e nélkül ugyanis másfajta kapcsolatról van szó. A patrónus–kliens viszonyoknak több formája is van, de általában a tartósság jellemzi: minél erősebb egy társadalomban a hierarchia és minél kisebb a mobilitás, annál stabilabb és tartósabb a kapcsolat.¹⁰ Nem szabad azonban szem elől téveszteni, hogy itt társadalmi szerepekről van szó: valaki lehet egyszerre patrónus és egy másik viszonyrendszerben pedig kliens is.

Nagy szerepe volt a patrónusoknak egy-egy hivatal elnyerésében is. A rokonok, kliensek hivatalba segítése mintegy társadalmi kötelességnek számított. A karrier egyik lényeges – ha nem a leglényegesebb – eleme a megfelelő patrónus keresése és a személyes kapcsolat kiépítése volt. A társadalmi hálók végső soron a mobilitást is elősegítették. A bürokratikus szabályok, ha léteztek is, túl gyengék voltak, hogy általános normaként szolgálhassanak. A formális szabályok helyett a személyes kapcsolatok játszottak nagyobb szerepet a hivatali ügyek intézésében is. Ahogy azonban ezt Valentin Groebner a késő középkorra megállapította: a hivatali normák és a gyakorlat között nem annyira deficit vagy szakadék volt, sokkal inkább az a tér, amelyben a hivatalt viselő személyek mozogtak, és amelyet saját logikájuk szerint használtak.¹¹ A kora újkori mikrotörténeti kutatások is jól mutatják, hogy nem létezett teljesen koherens, strukturált normarendszer, és a rendszer réseit a társadalmi szereplők saját érdekükben kihasználták a normák manipulálására, a szabályok különféle interpretálására.¹² Mindkét fél saját stratégiája részeként használta: az egyik hatalma növelésére, a másik érdekei védelmére és céljai elérésére.

⁷ A Német-Római Birodalom vonatkozásában lásd Moraw 1988: 5–12; Press 1988: 20–21.

⁸ Ebben nagy szerepe volt Antoni Maćzaknak, az általa szerkesztett kötetben (Maćzak [Hrsg.] 1988a) két érdekes tanulmány is foglalkozik Lengyelországgal és Litvániával: Tygielski 1988; Zielińska 1988.

⁹ „Der Hof war der zentrale »Patronagemarkt«, die wichtigste »Patronagebörse« der Habsburgermonarchie.” Winkelbauer 2003: 188. Lásd még Winkelbauer 1999: 255–287; Hengerer 2004; illetve MacHardy 2003, aki vázolja ennek felekezeti vonatkozásait is. Magyar szempontból: Pálffy 2001; Koltai 2002.

¹⁰ Reinhard 1988: 50.

¹¹ Groebner 1998: 181.

¹² Lásd erre Czoch Gábor ismertetését Giovanni Levi könyvéről: Czoch 1999.

Ezzel összefüggésben a kora újkori közigazgatás és a korrupció kapcsolata is rég ismert jelenség.¹³ A korrupció szorosan összefüggött a hatalmi struktúrával és a hivatalnokok javadalmazásával. Egyesek egyenesen úgy látják, hogy az informális hálókra, az ajándékozás rendszerére épült rá az újkori modern közigazgatás.¹⁴ Magának az államnak is ezekre az informális kapcsolatokra kellett támaszkodnia, ezek enyhítették a feszültségeket a központ és a helyi hatalom között, és ezek segítették az integrációt.¹⁵ Ahol ráadásul a központi hatalom valamilyen értelemben idegen volt, ott még nagyobb szerep hárult ezekre a kapcsolatokra és személyekre. A kliensi hálózat egy eszköz volt, amely lehetővé tette a súrlódásmentesebb hatalomgyakorlást, a perifériák hatékonyabb ellenőrzését. A központ és a perifériák közti kapcsolat is ezeken a kapcsolat-hálókon keresztül épült ki. Úgyszintén szerepük volt a lokális eliték közti konszenzus kialakításában.¹⁶ A modern állam kiépülésével nem szűnt meg a patrónus-kliens kapcsolatok szerepe, csak átalakult, és felértékelődött a közvetítők, az ún. brókerek szerepe. Ők a kulcspozíciók birtokosai voltak egy-egy társadalmi háló csomópontjában, akik összekötő szerepet játszottak a helyi hálózat és egy felsőbb szint (gyakran a központi hatalom) között.¹⁷ A jelenséggel nagyobb mértékben gyenge államhatalom és szegmentált társadalmak esetében találkozunk.

Magyarországon a források nem teszik lehetővé, hogy teljes szociális hálókat rekonstruáljunk,¹⁸ de ezek egy-egy elemének a feltárása is sokatmondó lehet, közelebb vihet annak megválaszolásához, hogy milyen szerepet játszott a patrónus-kliens kapcsolat a helyi hatalomgyakorlásban.¹⁹ A következőkben egy olyan „közvetítő” személyt vizsgálok a 18. század első feléből, aki egyszerre több síkon is mozgott: a város, az államhatalom és a Károlyiak között töltött be valamiféle közvetítő szerepet.

¹³ Mączak 1988b.

¹⁴ A klientelizmus és korrupció újraértékelésére lásd Groebner 1998: 168–169; Reinhard 1998.

¹⁵ Blockmans 1988.

¹⁶ Fosi 2002: 183.

¹⁷ A patrónus és a bróker közötti alapvető különbségről: Blockmans 1988: 119.

¹⁸ A patrónus-kliens viszony ugyan kétoldalú kapcsolat, de ritkán létezik elszigetelten, általában egy nagyobb hálózat részeként funkcionál. Kettering 1986: 3–4.

¹⁹ Hasonló jelenséget inkább csak a 16–17. századra vonatkozóan vizsgáltak, lásd például: Varga 1981; Dominkovits 2002, 2005. A köz- és a főnemesség kapcsolatának átalakulására a 18. században: Pál 2007: 1409–1411. Abban eltérnek a vélemények a magyar történetírásban, hogy a korábbi familiárisi viszony meddig élt tovább. Terjedelmi okokból eltekintünk a vita ismeretétől, néhány vélemény: Ember é. n.: 153–154; Varga 1981: 192–194; Wellmann 1988: 144–145; Vörös 1989: 714–718; Szijártó 2005: 371–377. Abban viszonylagos konszenzus uralkodik, hogy voltak eltérések Kelet- és Nyugat-Magyarország között. A 18. század eleje, a Rákóczi vezette szabadságharc amúgy is még az átmenet időszaka. A tárgyalat eset kapcsán tehát arról is el lehet gondolkodni, hogy ez mennyiben tekinthető még a hagyományos familiárisi viszony továbbélésének, és mennyiben mutat új vonásokat.

A HELYSZÍN: SZATMÁRNÉMETI A 18. SZÁZAD ELEJÉN

Szatmár komoly károkat szenvedett a Rákóczi-szabadságharc során, így a szatmári béke idején a város erősen leromlott állapotban volt, mindössze 101 polgárt és 42 zsellért írtak össze, ezzel szemben a puszta házak száma 169 volt.²⁰ A pusztulás ellenére azonban a városi tanács megragadta a kedvező alkalmat a szabad királyi városi rang megszerzésére, amelyre már korábban is tettek több sikertelen kísérletet. Próbálkozásukat hosszas utánajárás nyomán siker koronázta: az egyesített város, Szatmárnémeti szabad királyi városi rangját 1722-ben törvénybe iktatták. A rangemeléssel járó kiadások, illetve ezzel összefüggésben a kincstári javak és a kisebb királyi haszonvételek megváltása viszont meghaladta a város anyagi erejét és eladósodásához vezetett.²¹ Ráadásul a város – részben a fentiek kapcsán – összeütközésbe került a környék legnagyobb földesurával és a megye főispánjával, Károlyi Sándorral. Károlyit nemcsak, mint főispánt zavarták a város függetlenedési törekvései, hanem ő volt a két nemesi tulajdonban levő kúria és a hozzájuk tartozó kocsmá egyikének tulajdonosa is, amelyért elkeseredett küzdelem indult a város és Károlyi között. A kocsmajog volt a konfliktus legérzékenyebb pontja, de időről-időre más vitás kérdések is felmerültek, ilyenek voltak a határviták, a közös erdőhasználat, illetve a legeltetés kérdése. A harcba mindkét fél bevetett minden eszközt, az információszerzéstől a hivatalnokok megvesztegetéséig, és persze igyekeztek személyes kapcsolataikat is mozgósítani. Károlyi Sándornak a városban is volt bizalmas embere, Erős Gábor szatmári harmincados, akitől információkat szerezhetett.

A KÉT „FŐSZEREPLŐ”: KÁROLYI SÁNDOR ÉS ERŐS GÁBOR

A Károlyi-család ősisége ellenére a 17. század elejéig nem emelkedett ki igazán a megyében/régióban fontos családok köréből. Károlyi Mihály 1609-ben – miután katolizált – báróságot kapott, és ő tekinthető a család első nagy birtokszerezőjének is, de csak unokája, Károlyi Sándor révén játszott a család először szerepet az országos politikában és emelkedett túl a megye határain. Károlyi Sándor (1669–1743) II. Rákóczi Ferenc tábornoka és bizalmas embere volt, majd a szatmári béke megkötése körüli érdemei révén sikerült feledtetnie kuruc múltját. Karrierje a békét követően is felfelé ívelt, 1712-ben grófi címet kapott. Közben a politikai kanyarok ellenére vagyona is jelentősen gyarapította. Kiterjedt hitelügyletei révén megsokszorozta birtokai nagyságát, és nagy gondot fordított ezek jövedelmezővé tételére is. A szatmári béke után továbbra is Magyarország egyik vezető politikusa maradt, az 1712–1715. évi országgyűlésen is fontos szerepet játszott. Tagja volt az ezen az országgyűlésen kiküldött – de csak 1722-ben

²⁰ Szirmay 1809: 181–182, 185.

²¹ Lásd erre Pál 2006.

összeült – *systematica commissionak*, és nagy szerepe volt az 1722-ben kezdődő országgyűlésre benyújtott reformjavaslatok kidolgozásában. Az újonnan felállított Helytartótanács egyik tanácsosa lett, titkos tanácsosi címet kapott, de a bécsi udvari élet idegen maradt számára. Károlyi Sándor tehetséges ember és erős személyiség volt, aki kiterjedt kliensi hálózatot épített ki.²² Szatmár vármegye főispánjaként a megye ügyeit végig figyelemmel kísérte. E vármegyében tulajdonképpen a Károlyiak voltak az egyetlen igazán hatalmas főúri család, akiknek vagyona és társadalmi kapcsolatai jóval túlnyúltak a vármegye határain.

Erős Gábor származásáról keveset tudunk, az azonban biztos, hogy nemes volt. Bár több vármegyében is találunk Erősöket, Szatmár vármegyében már a 16. században birtokos volt az Erős család. A 17. században az Erősök (köztük egy Erős Gábor is) Szatmár vármegye jelentősebb birtokos nemes családjaival (például az Irinyi és Sulyok családokkal, de a Szabolcs vármegyei Kállayakkal is)²³ házasodtak össze, ami mutatja a család helyét a birtokos nemesek között. A 17. század második felében egy bizonyos Erős Gábor – feltehetőleg hősünk apja – Irinyi György szolgabíró lányát, Erzsébetet vette feleségül.²⁴ Gábor a 17. század végén tűnik fel a forrásokban, mint a szepesi kamara alkalmazottja: 1690–1691-ben irodatiszt, 1690–1693 között írnok volt a Szepesi Kamaránál, 1694–1703 között tisztartó (provisor) Szatmáron,²⁵ azaz a kincstár ottani birtokainak volt a kezelője, 1703-ban a nagyváradi kincstári birtok tisztartója is. Ezt követően a Rákóczi vezette felkelésben vett részt mustramesterként. 1711–1723 között ismét a szatmári kincstári birtokok tisztartója, ugyanakkor 1718-ig helyettes, majd tényleges harmincados Szatmáron.²⁶ Ezek szerint Erős majdnem tipikus karriert futott be. A kamaráknál a hivatalnokok többsége nemes volt, bár volt köztük polgári származású is. Az előlépési lehetőség viszonylag szűk volt, így például írnokból a szepesi kamaránál soha nem lett tanácsos. A leggyakrabban a karrier egy harmincadhivatal betöltésével fejeződött be, akárcsak hősünk esetében.

A harmincados meglehetősen fontos hivatal volt: a 17. század végén, 18. század elején a kamarák mellett a legnagyobb létszámú hivatalok a harmincadosok voltak,²⁷ amelyek ellenőrző szerepük mellett gyakran politikai feladatot is elláttak. A legtöbb helyen ők képviselték a központi hatalmat, és olykor a környék főnemesi birtokosaival is szembeszálltak. Hivataluknak tulajdonosai voltak,

²² Vári 2005.

²³ A 17. század első felében egy bizonyos Erős Gábor Sulyok Évát vette feleségül, Sulyok János alispán testvérét. Nagy 1857–1868: IV. 78–79.

²⁴ Irinyi Erzsébet unokahúga, Borbála – feltehetőleg hősünk unokatestvére – pedig később Eötvös Miklós, a nagy tekintélyű alispán felesége lett. Ezek azonban feltételezések, és bár valószínűbb, hogy hősünk ebből a Szatmár vármegyei Erős családból származott, de az is elképzelhető, hogy idegen volt a megyében.

²⁵ Az első adat erre egy általa készített összeírás 1694 augusztus 31-ről, amelyben mint szatmári provisor szerepel.

²⁶ Fallenbüchl 2002: 89. Levelezése alapján nem kizárt, hogy Erős Gábor a tényleges harmincadosi kinevezést csak 1720-ban kapta meg.

²⁷ 1724-ben a Magyar Kamara kezelése alá 40 harmincadhivatal tartozott.

kauciót kellett letenniük és saját birtokukkal feleltek. Ez magyarázhatja, hogy a harmincadosok átlagéletkora hivatalba lépésükkor viszonylag magas, 40–50 év volt.²⁸ Ezek szerint tehát Erősnek 1711-re már kellett rendelkeznie megfelelő vagyonnal, hogy megszerezhesse a harmincadosságot, bár helyettesként ekkor még nem számított királyi tisztviselőnek. A Rákóczi-szabadságharc után a szepesi kamarát átszervezték (a szabadságharc alatt ugyanis beszüntette tevékenységét), és a megelőző időszakból alig maradt valaki a személyzet között.²⁹ Erősnek is újra kellett tehát építenie kapcsolatait és újraalapoznia karrierjét.

Erős egyike volt Károlyi kipróbált, hűséges embereinek, aki a kuruc seregben mellette szolgált, és akinek Károlyi szolgálatait több téren is igénybe vette. Ahogy ez a korszakban általános volt, a hivatali és a magán tevékenység alig különült el egymástól, így Károlyi is különböző feladatokkal bízta meg Eróst, hol a hadak mustrájára küldte, hol pénzügyek intézésére.³⁰ A kuruc harcok idején Erős Károlyi hadbiztosa volt, és mint ilyen valószínűleg többször kapott megbízást, hogy előteremtse a hadsereg ellátásához szükséges dolgokat a szatmáriaktól. Így például Károlyi Sándor 1705 szeptemberében megparancsolta egy Erős Gáborhoz küldött levélben, hogy a szatmáriak készítsenek 300 pár csizmát, ezt nyomatékosítandó, katonákat is küldött a szatmáriakra, „akik a nagy ostoba varga emberségekben felfuvalkodván, azok eránt nem is feleltek. Ezek az országnak semmi hasznot nem tesznek, emberség benne nincsen, szokásul vették: hogy mindenkor hamis ravasz fejekből kikoholt kifogásokkal mentegessék magokat.”³¹

A szatmári béke után Károlyi több kipróbált híve mellett Erős Gábornak is kegyelmet kért, ezzel még jobban lekötelve őt. De Károlyi maga is sokat köszönhetett „jól megválasztott kapcsolatainak és az őt feltétel nélkül támogató híveinek”.³² Eróst az ezt követő időszakban szatmári harmincadosként látjuk viszont, amit valószínűleg Károlyi támogatásának köszönhetett.³³ A harmincadosi állás felért a szolgabíróival, sőt a korban néha kívánatosabbnak tekintették az előbbit: kétségkívül jövedelmezőbb volt, és úgy látszik presztízs dolgában sem maradt el sokkal attól, pedig „szolgaságot” jelentett, ahogy erre Erős is többször panaszkodott.³⁴

²⁸ Fallenbüchl 2002: 17–23.

²⁹ Fallenbüchl 1967: 219–234.

³⁰ Lásd erről Károlyi Sándor naplóját az 1706–1707-es évekről. Szalay (kiad.) 1865: 157, 189.

³¹ Szirmay 1809: 183.

³² Kovács 1988: 136.

³³ A szatmári harmincadot 1674-ben állították fel.

³⁴ 1752-ben például Melczer Pál kamarai tanácsos lépett közbe a sógora, Horváth Imre Zemplén vármegyei szolgabíró érdekében, aki megpályázta a sátoraljaújhelyi harmincadosi állást, de sok volt a pályázó. A harmincadosi állást jobban szeretete volna, de közben félt, hogy mindkettőt elveszti. MOL P 398. Nr. 47256. Melczer Pál levele Károlyi Ferencnek, Kassa, 1752. június 28.

AZ ELSŐ KATOLIKUS OFFENZÍVA SZATMÁRON A 17. SZÁZAD VÉGÉN

Erős Gábor szatmáriakhoz fűződő kapcsolata a kevés ránk maradt forrás alapján ambivalensnek mondható. Úgy tűnik, hogy ugyan a városban lakott, de a városi tanácshoz csak hivatali és „üzleti” kapcsolatok fűzték. Erős a 17. század végén az egyik főszereplője volt a városvezetésért a reformátusok és a katolikusok között lezajló első nagy összecsapásnak. Az országban uralkodó politikai helyzetet kihasználva ugyanis a Szatmárra 1639-ben betelepített jezsuiták megkísérelték a túlnyomórészt református városban erőszakosan a katolikusok javára billenteni az erőviszonyokat.

Az előzményekhez tartozik, hogy 1690. december 15-én egy királyi rendelet előírta, hogy a következő évtől minden tisztújításra királyi biztosokat küldjenek ki. Ezek rendszerint kamarai tisztviselők voltak, és igen széles hatáskörrel rendelkeztek: ők szedték be a szavazatokat, és ők iktatták hivatalba a tisztviselőket, ellenőrizték a számadásokat, az adószedés módját, a város gazdálkodását, továbbá vizsgálták az egyház helyzetét is, valamint ellenőrizték a magisztrátus igazgatási és bírói tevékenységét. A biztos ellenőrzési joga tehát a város egész igazgatására kiterjedt. Az utasításokban kidomborodnak a protestánsellenes intézkedések. A biztosok véleményes jelentést tettek, ezt a kamara a magyar kancelláriához küldte királyi döntés végett, majd a döntést a kamara hajtotta végre.³⁵

Szatmáron azonban valószínűleg nem került sor 1691-től ilyen biztosok kiküldésére, ezért 1694-ben a jezsuiták kieszközölték a szepesi kamaránál, hogy a tisztújítást kamarai biztos közbejöttével tartsák. Ebbeli minőségében a kincstári uradalmak akkori udvarbírája, Sárpataki János a református bírót és két tanácsost elmozdított a hivatalából. Ennek következtében a következő évben a szatmáriak úgy döntöttek, hogy királyi biztos nélkül tartják a választást, aminek során a református Kőszegi Ambrust választották bírónak. De Göde Péter jezsuita superior feljelentette a városiakat a szepesi kamaránál, és a jezsuiták tiltakozására a szepesi kamara megsemmisítette a választásokat. Az ismételt tisztújításra a kamara kirendelte Erős Gábort királyi biztosként,³⁶ és Erős közbenjárásával végül is katolikus főbíróvá erőszakoltak a városra. A szatmáriak tiltakozására válaszul a kamara kétségbe vonta a város privilégiumait és vizsgálatot rendelt el a tanácstagok ellen.³⁷

1697-ben ismét erőszakos módon történtek a választások. Skottka Mihály szatmári harmincados volt a kamara részéről kirendelt biztos.³⁸ Skottka a református tanácstagok két legtekintélyesebbjét – köztük a későbbi bírót, Nánási Mihályt – kizárta a tisztségekből és ismét katolikus bírót helyezett a város élére.

³⁵ Nagy 1971: 39; H. Németh 2003.

³⁶ Sarkadi Nagy 1860: 125–126.

³⁷ KL F 20. 1695/317, 321, 345.

³⁸ Adataink ellentmondásosak: Skottka Mihályról nem derül ki, hogy pontosan meddig is volt szatmári harmincados. Egyik forrásunk szerint Erős Gábor 1695-ben nemcsak udvarbíró, hanem szatmári harmincados is volt: KL F 20. 1696/350.

A város tiltakozott, és az ügyben vizsgálatot rendeltek el. A vizsgálat kimenetelét nem ismerjük, de végül is a kancellária 1697 végén engedélyezte a városi tisztségviselők szabad választását. A katolikusok további térhódításának, illetve a központi hatóságok a város életébe való beleavatkozásának folyamatát egy időre megakasztotta a kuruc felkelés.

A KÁROLYI-KOCSMA ÜGYE

A várost – mint arra már utaltunk – igen megviselték a háborús események. A kincstári javak egy része ugyancsak elpusztult a harcok során. Az 1712-es összeírás alapján képet alkothatunk ezek nagyságáról, illetve a pusztulás mértékéről.³⁹ Ezek szerint Szatmáron volt egy kincstári major, ahol a jószágigazgató (provizor) is lakott, egy serfőző ház, mellette egy kocsmá, egy uradalmi mézárszék, a Szamoson két malom, amelyből az egyik 1712-re elpusztult, valamint a határban földbirtok és szőlő. A legjelentősebb tétel kétségkívül a kocsmák jövedelme volt. A két városban és a várban összesen 7 kocsmá volt, ezek egy része a városé, de még így is a kocsmák a királyi uradalomnak évi 2100 forintot jövedelmeztek.⁴⁰ Nem annyira tehát a kincstári javak képeztek jelentősebb értéket, mint inkább az ún. kisebb királyi haszonvételek (kocsmá, malom, vám stb.), amelyeknek megszerzésére törekedett ekkor a város.

Károlyi Sándornak és Gückel (Gickl) egykori szatmári várparancsnoknak is volt a városban kocsmája. Mivel a szatmári királyi javadalmak 1708 óta Károlyi kezén voltak,⁴¹ ez még jobban növelte ellenérdekeltségét a város törekvéseivel szemben. Erősnek érdekes szerepe volt a történetben. A kamara embereként neki kellett összeírni a kincstári javakat. Károlyi klienseként azonban bizalmas információkat szolgáltatott neki a városiak lépéseiről. Egy ideig pedig – úgy tűnik – Károlyi éppenséggel neki adta át a kocsmát, hogy a városiakkal való konfliktust elkerülje. Érdekes Károlyi Sándornak egy keltezetlen levele,⁴² amelyet a lányági rokonságnak írt a kocsmá ügyében. Károlyi Sándor apjának halála után ugyanis nem osztották fel a teljes örökséget, így a szatmári kúria közös tulajdonban maradt a Perényi-családdal. A levélből az derül ki, hogy 1697-ben Gückel várparancsnok adóhátrálék miatt lefoglalta és a családtól elidegenítette a kocsmát.

³⁹ MOL E 156. 47:20 Conscriptio, amelyet a Szatmár megyei részben fiscusi, részben Károlyi Sándor kezén lévő javakról készített Erős Gábor provizor a Szepesi Kamara meghagyásából; 47:21 Aestimatio, amelyet a Szepesi Kamara megbízásából dolgozott ki a fiscusi javakról Erős Gábor a helyszíne utazva, a jelenlegi és várható értékkel.

⁴⁰ Bagossy é.n.: 232–233.

⁴¹ Károlyi 1708-ban Rákóczitól megkapta a kincstári tulajdonban lévő erdői uradalmat a szatmári fiscalitással együtt az egy évvel korábban a fejedelemnek nyújtott 2000 arany kölcsön fejében. Kovács 1988: 198.

⁴² Elképzelhető, hogy a levél 1717-ben íródott, mert ebből az évből Palocsay Györgynek több levele is fennmaradt „az mi szakmári ház iránt való ugyan Szakmár városa ellen lévő dolognak folytatását illeti”.

A parancsnok néhány évig folytatta a kúriában a szabad kocsmát, de Szatmár nem nyugodott ezalatt sem – „nem elégedvén azzal hogy n. édesatyánkat majd 30 vagy több esztendőig fárasztotta és kültette” a kocsmá miatt –, *decretumot* szereztek a szepesi kamarától és felfüggesztették a kocsmát. Károlyi perelt, és 1703-ban visszaszerezte a kocsmát. A szatmári béke után azonban megjelentek Gückel emberei is. Károlyi ekkor Erős Gábor harmincadosnak adta át a kocsmát, mert tudta, hogy a város őt nem fogja háborgatni, hiszen mint a kamara embere sokat árthatott nekik a kincstári javak és a kisebb királyi haszonvételek megváltásánál.⁴³ Mikor azonban visszavette Erőstől a kocsmát, a városiak ismét a szepesi kamarához fordultak.

Eszerint tehát Erős egy ideig maga bírta a Károlyi-féle kocsmát, és hatalmánál fogva a városiak vele szemben nem perlekedtek. Ha nem is ismerjük az ügy részleteit, érdemes elgondolkodni, hogy mi lehet ennek a magyarázata: Erős kamarai összeköttetései-e – hiszen őt éppen „saját” hivatalánál, a szepesi kamaránál kellett volna feljelenteni –, vagy inkább az a közvetlen és jelen levő hatalom, amivel Erős, mint harmincados Szatmáron rendelkezett, vagy talán a helyben lakás következtében kiépített személyi kapcsolatai. Leveleiből ez utóbbiak nem derülnek ki, sőt néha az az érzése az olvasónak, hogy Erős egy hermetikusan elzárt világban élt, alig érintkezett a városiakkal, hacsak nem hivatali ügyekről volt szó.

A város minden követ megmozgatott céljai érdekében: a szabad királyi városi rang elnyerése mellett nagyon fontos volt a kisebb királyi haszonvételek megváltása, valamint a Károlyi- és a Gückel-féle kocsmák felszámolása. Az első, Károlyi kezdeti ellenállása dacára, viszonylag egyszerű ügynek bizonyult. Annál bonyolultabb volt a másik két cél elérése. A város a kincstári javakért és a kisebb királyi haszonvételekért 20 ezer forintot ígért. Az értékbecslés és az ügyek intézése nagyon elhúzódott. A fiskális javak összeírásával a szepesi kamara Erős Gábort bízta meg,⁴⁴ aki 1712 őszén írta patrónusának, hogy ha kész lesz az összeírással, majd neki is elküldi. Egyúttal tudósította Károlyit a kocsmák ügyéről is.⁴⁵

Erős – úgy tűnik – kettős játékot űzött. A városnak valószínűleg támogatást ígért, közben azonban nyilvánvalóan nemcsak a kamara, de Károlyi érdekeire is tekintettel volt. Figyelemmel kísérte a városiak lépéseit és értesítette róluk patrónusát, sőt úgy tűnik, hogy amennyire lehetett, akadályozta is őket. Jelentette például patrónusának, hogy az egykori kulcsár nyilatkozatát, mely szerint a Károlyi-kocsmát a kuruc felkelés előtt betiltották volna, ő nem hitelesítette.⁴⁶ Mindez nem történt „ingyen”, ugyanebben a levélben ő is kéréssel fordult Károlyihoz: a kvártély elosztása ügyében kérte, hogy könnyítsen a falvakon, ahol birtokai voltak. Máskor egy levelének utóiratában tudósított: „Az Szakmáriak követtye

⁴³ MOL P 392. 18. fiók, Lad. 17. Nr. 162a.

⁴⁴ MOL E 158. 47:20. Összeírás 1712. július 13-ról. A serföző ház és a kocsmá leégett, a malom is rossz állapotban volt, de a várban működött egy kocsmá, és volt egy allodiális szántó és egy 150 köblös szőlő is.

⁴⁵ MOL P 398. Nr. 16240. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1712. szeptember 22.

⁴⁶ MOL P 398. Nr. 16215. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1713. február 12.

meg jöve most Nánási Miklos az n(emes) Kamarárul, még nem tudom, mit hozot.”⁴⁷ Majd pár nappal később tudósította, hogy leérkezett a kamara döntése, amelynek értelmében a város megkapta a szatmári kincstári birtokokat, amelyek Károlyi kezén voltak, és bár ő próbálta halasztani a végrehajtást, a városiak sürgetése miatt nem tudja.⁴⁸

Mivel a kincstári javak átadását a kamara parancsolta meg, Erős nehéz helyzetbe került; nyilván a városiak sürgetésénél jóval komolyabban esett a latba a kamara parancsa, illetve a feljelentéstől való félelem. Volt tehát egy határ, amit nem tudott (vagy nem akart?) átlépni, a hivatali előírások és követelmények, illetve a Károlyi iránti elkötelezettsége között. 1713 őszén Erős Károlynak írt levelében egyrészt hangsúlyozta, hogy a kamara parancsára „már én ebben igazságosan eljárak”, másrészt viszont lemásolta a kamra parancsát Károlynak, hogy lássa annak szándékait. Ennél tovább is ment, amikor azzal dicsekedett: „Nagy mesterséggel... reávevém az várost, hogy kiadják nekiek írt n(emes) Kamara levelének páriját, kit Excellenciádnak elküldöttem.” Nyilván a várossal szemben semmilyen lojalitás nem kötötte a kezét. A Károlyi-levéltárban ott vannak részben a város erre vonatkozó iratai is, tehát Károlynak sikerült ezeket – talán szintén Erősön keresztül – megszereznie. A harmincados különben megnyugtatta a generálist: „Az Károlyi ősi házat soha nem praetendálta s nem is kívánta az váras én tőlem, ma is nem vészem észre, hogy kívánná appropriálni..., az korcsma is foly, az mint megtudakozám.” Ezután ismét azonnal be is nyújtotta a számlát: Pálffy János tábornagy, Károlyi jó embere segítséget ígért az Erős harmincadossága dolgában és valószínűleg kárpótlása ügyében, ebben kért segítséget Károlyitól. Ugyancsak „kedvesen venném, ha complanálna Excellenciád a restantiában levő harmincad pénz” – tette hozzá.⁴⁹ És ez még nem volt elég. Erős a Károlyi érdekeit és a maga hasznát jól össze tudta egyeztetni. A szatmáriak állítólag a Károlyi tisztartója által egykor épített ócska házban kocsmát tartottak. Erős felfigyelt erre és kérte Károlyit, hogy „egy commissiót adna azon ócskás házra és darab sövényre, hadd vitessem el onnan, valami istállónak talám válnék”.⁵⁰

Úgy látszik, Erős okosan lavírozott a felek között, a tanáccsal is sikerült elhittetnie, hogy támogatja őket; a Gückel-féle kocsmá ügyében úgy tűnik, ténylegesen segített. 1713 őszén a tanács is megjutalmazta szolgálatait: „recognoscálván az királyi fiskálításoknak redemptiójába nemzetes Eröss Gábor úrnak nemes városunkhoz megh mutatott jó reflexióját”, „az fiscustól redimált allodiális telek feléből” a tanács két darab földet adott neki és örököseinek, „hogy titulo juris civilis szabadosan bírassák és usuálhassák s rajta épületet tehessenek”.⁵¹

⁴⁷ MOL P 398. Nr. 16217/1. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1713. szeptember 14.

⁴⁸ MOL P 398. Nr. 16218. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1713. szeptember 18.

⁴⁹ MOL P 392. 18. fiók, Lad. 17. Nr. 147. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1713. november 1.

⁵⁰ MOL P 392. 18. fiók, Lad. 17. Nr. 147. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1713. november 1.

⁵¹ KL F 20. Nr. 8. Bejegyzés 1713. október 29-én.

1714 nyarán arról értesülünk, hogy a szatmáriak Károlyi kocsmája iránt beadtak egy újabb kérvényt a kancelláriára. Károlyi is küldött fel különböző iratokat „a maga jussának gyámolítására”, ezt Erős Gábor is támogatta. A Gückel-féle kocsmá ügyében azonban másképp állt a dolog: Erős Gábor kapott egy „informatio”-t, „ki is nagy jó indulattal viseltetvén – úgy látszik –, velünk communicálta, és tőlünk vévén bővebb információt azon educillumról, úgy küldötte fel a tekintetes szepesi adminisztrációra” – írta a szatmári tanács a Bécsben tartózkodó követeknek.⁵² A Gückel-féle kocsmá ügyében Erős tényleg segítette a városi tanácsot, míg a város és patrónusa közti vitában egyértelműen az utóbbi pártján állt.

A város 1713 őszére azonban kritikus pénzügyi helyzetbe került. A tanács lázas pénzszerző akcióba kezdett, mivel egy 20 ezer forintról szóló kötlevelet írtak alá a kincstári javak megvétele kapcsán, de szeptemberben nem tudták kifizetni a 8000 forintos részletet. Ez nem csoda, ha tudjuk, hogy a város bevételei 1715-ben mindössze 7400 forintra rúgtak.⁵³ Úgy tűnik, Károlyi ekkor hajlott a meg egyezésre a szatmáriakkal, mert megbízta Erős Gábort, hogy egyezzzék ki a városiakkal, 5–6 ezer forintért eladná nekik városi javait. Ahogy azonban Erős nem túl hízelegve írta: „kódusok ezek, filig adósok, most is húzzák-vonják egymást, futnak kölcsönözni pénzt, mert reászorították őket, hogy tegyék le az alku, mind tovább nem várják, vagy visszafoglalják tőlök, az mit nyertek eddig.”⁵⁴ Az üzlet tehát meghiúsult. Ráadásul jelentkezett egy bizonyos Gückel kapitány – annak testvére, akivel a város a kocsmá fölött pereskedett –, és kérte a tanácstól 10 ezer forint adósságának megadását.⁵⁵ A nyomasztó adósságok miatt a fiskustól megkapott 4 szatmári kocsmát kénytelenek voltak elzálogosítani a két egymást váltó főbírónak és több tanácstagnak 9 ezer rénes forintért.⁵⁶ A város a továbbiakban is kölcsönökhöz folyamodott. A hitelezők között találjuk Erős Gábort is, akitől 1715 tavaszán vettek fel ezer rénes forintot, és ezért a németi részen levő két kocsmát zálogosították el (fele már régebben Erősnél volt zálogban).⁵⁷

A kocsmák ekkor és még jó ideig az egyik legfontosabb és legbiztosabb jövedelemforrást jelentették mind a városok, mind az uradalmak számára.⁵⁸ Ezt a hasznot Erős is felismerte, mert zálogba megszerezte a városi kocsmák egy részét. 1725-ben a tanács elhatározta, hogy kölcsönt vesznek fel a város adósságainak kifizetésére. Ezt részben a németi kocsmák zálogának Erős Gábortól való kiváltására használták.⁵⁹

⁵² KL F 20. Nr. 8. 1715/509. A tanács levele Ladányi és Erdődi követeknek. 1715. június 9.

⁵³ 1715. január 20-án alkudtak meg a kincstárral, hogy a királyi haszonvételekért és jószágokért összesen 41.773 rénes forintot (RFt) fizessenek (ebből 25.066 RFt-ot tettek ki Szatmár haszonvételei, 7106 RFt németi, 9600 RFt a felszabadításért). Szirmay 1809: 188.

⁵⁴ MOL P 392. 18. fók, Lad. 17. Nr. 147. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1713. november 1.

⁵⁵ KL F 20. 1713/355.

⁵⁶ KL F 20. 1713/397. A város adóslevele.

⁵⁷ KL F 20. 1713/397. A város adóslevele.

⁵⁸ Károlyinak is a borárulás után folyt be a legtöbb jövedelme: Kovács 1988: 172.

⁵⁹ 1200 magyar forintnyi összeget fizettek ki Erősnek. KL F 20. Nr. 11. 1725. április 9-i bejegyzés.

A várossal szemben Erős – mint a kamara embere – a központi hatalmat képviselte. Nem lehet tudni, hogy az ajándéknak vagy a megváltozott körülményeknek köszönhetően, bár az 1715-ös választások ismét Erős Gábor, mint kamarai commissarius jelenlétében mentek végbe, de ennek ellenére a megszkott mederben folytak, minden konfliktus nélkül, és a város élén is református bíró maradt. Később ugyan már nem őt bízták meg a választások felügyeletével, de a szepesi kamara küldöttei nála szálltak meg.⁶⁰

Erős az 1719-es pestisjárvány idején is megfigyelte a városiakat, és közvetítette Károlyi rendelkezéseit a karanténról. Szórványos utalásaiból is kiderül, hogy magát egyértelműen a birtokos nemesség részének tekintette, a városiakról leki-csinyló hangnemben írt. Társadalmi és rokoni kapcsolatai is a vármegyei nemességhez fűzték. A vármegyei gyűléseken – úgy tűnik – rendszeresen részt vett. Háza a legtekintélyesebbek és valószínűleg a legkényelmesebbek között volt Szatmáron,⁶¹ ezért például a Károlyi-rokon Perényi kisasszonyok is nála szálltak meg.⁶²

„HOGY ÉN IS ATYAI SZÁRNYAI ALATT MARADVÁN, PROFITÁLHASSAM” – KÁROLYI ÉS ERŐS KAPCSOLATA

A fentiek alapján már képet nyerhettünk kliens és patrónus viszonyáról; a továbbiakban ennek a kapcsolatnak további aspektusaira térek ki. Erős nem túl gyakori, de rendszeres levelezésben állt Károlyival. Ennek volt egy formális része: az ünnepekre – húsvétra, pünkösdre stb. – rendszeresen gratulált, jó egészséget kívánt, „hogy én is atyai szárnyai alatt maradván, profitálhassam”.⁶³ Részvétet kívánt Károlyiné halálakor vagy éppen örömét fejezte ki Károlyi titkos tanácsosi címe és helytartó-tanácsosi kinevezése fölött: „annál is inkább, hogy ezen mi földünkön is léssen, ki reánk vigyáz”.⁶⁴ Többször járult Károlyi „udvarlására”; bár sokoldalú teendői, valamint Károlyi gyakori távolléte miatt nem volt túl gyakori vendég Nagykarolyban. Legtöbbször azonban érdemi dolgokról esett szó. Intézte Károlyi szatmári ügyeit, így például annak megrendeléseit különféle mesteremberektől, vásárlásokat eszközölt, ellenőrizte szatmári udvarbírájának számadásait, Károlyi utasítására utánajárt a városi tanács és a katonaság közti vitának. Károlyinének is többször tett kisebb szolgálatokat: beleegyezett a régi véka használatába a malomnál, annak ellenére, hogy a szepesi kamara előírta a kassai véka kötelezővé tételét; 1712 júliusában kivizsgálta és eligazította a Károlyiak serfőzőjének vitás ügyét az

⁶⁰ Lásd például: MOL P 398. Nr. 16277. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1720. december 31.

⁶¹ Háza a Templom utcában volt, a hely „előkelőségét” mutatja, hogy szomszédai Csegöldi György a város egyik főbírája és Szombati András voltak, akinek felesége valószínűleg Nánási Miklós főbíró lánya volt.

⁶² MOL P 397. 100. cs.

⁶³ MOL P 398. Nr. 16231. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1716. augusztus 16.

⁶⁴ MOL P 398. Nr. 16294. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1723. augusztus 28.

udvarbíróval.⁶⁵ Különbösen utóbbi számadásai között többször találjuk Erős nevét is, mint akinek Károlyi vagy Károlyiné Barkóczy Krisztina parancsára búzát utaltak ki.

Katolikus vallása is összekötő kapocs volt, misére ugyancsak többször átment a Károlyi-családhoz. A katolikus ügyet Erős is szíven viselte. Nemcsak korai szereplése utal erre, de később is igyekezett felekezetének kedvezni. 1722-ben Szatmár vármegye két református országgyűlési követet választott. Károlyi Erősnek is írt az ügyben, aki sietett kimenteni magát, hogy nem vett részt az említett megyegyűlésen, aznap éppen Károlyiné parancsára Nagykárolyban volt, ahová az erdélyi kancellárt várták. Azonban a vármegye főtisztviselőivel „discurálánk, miként kellene már az elválasztott két követeket separálni, és két pápistát adjungálni”.⁶⁶

Saját személyes dolgaiáról is írt, betegségeiről, nehézségeiről, hogy például büntetésül a kamara ráosztotta a szatmári németek adósságainak behajtását. 1717-ben a tatár betörés hírére tanácsot kért, hogy gyermekeit elküldje-e a városból, mivel „nem nyughatom asszony anyámtól őkegyelmétől”. Az anyja „aprólékos unokácskáit félti”, és Eperjesre vagy Lócsére akarja vinni őket. Kérte, hogy közölje vele a híreket, „assecurálok nálam maradnak”.⁶⁷ Máskor panaszkodott, hogy milyen nehéz élete van, már egy ideje soha nincs otthon, karácsonykor sem; most is Bihar vármegyei és nagybányai domíniumok *conscriptio*ját parancsolták elvégezni, „de szolga vagyok, cselekednem kell jó szívvel”.⁶⁸ Ez utóbbi megjegyzésből kitetszik a nemesek viszonyulása a hivatalnoki léthez, ugyanakkor ő is tisztában volt azzal, hogy milyen anyagi (és más) előnyöket jelent állása.

Ami patrónusa szempontjából igazán fontos lehetett, azok a funkciójából eredő információk voltak. Károlyit folyamatosan tudósította a szepesi kamarától szerzett hírekről: mikor milyen birtokokat íratnak össze, így többek között a Károlyi-rokon Perényi Mihályét. 1719 húsvétján például levélben értesítette Károlyit a kamara parancsáról, hogy „sub manu tanuljam ki” az egyik uradalmat kik bírják.⁶⁹ Károlyi itt megint csak közvetlenül érdekelt volt a dologban, tehát hasznosak voltak számára ezek a jelzések. Máskor viszont ő kérte Károlyi tanácsát a bonyolult rokonsági viszonyok tisztázásában. Ezek viszont a kamara számára jelentettek hasznos információt, mivel a kihalt családok birtokai a kincstárra szálltak vissza, de a távoli rokonokat is igyekeztek kizárni az örökségből.

Az erdői uradalmat, amelynek birtokjogát Károlyi meg kívánta szerezni – és ez sikerült is neki⁷⁰ – ő írta össze, és a kamara ennek alapján becsülte fel.⁷¹

⁶⁵ MOL P 397. 100. cs.

⁶⁶ MOL P 398. Nr. 16291. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1722. június 7.

⁶⁷ MOL P 398. Nr. 16236. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1717. augusztus 16.

⁶⁸ MOL P 398. Nr. 16247. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1718. július 2.

⁶⁹ MOL P 398. Nr. 16251. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1719. április 4.

⁷⁰ Károlyi 1708-ban kapta meg Rákócziától a kincstár tulajdonában levő erdői uradalmat egy a fejedelemnek nyújtott kölcsön fejében. A birtok a szabadságharc után is a kezén maradt, de a 2 mezőváros, 19 falu és 4 pusztai birtokjogát csak 1720-ban sikerült elismertetnie 2625 rénes forint ellenében. Kovács 1988: 198. A birtokszerezések történetére lásd Éble – Pettkó 1911.

⁷¹ MOL E 158. 8:18. Az első összeírás, illetve becslés 1713. december 3-ra, a második 1715. június 1-re van keltevez.

A kamaránál azonban feljelentették Erőst, ami után a kamara kétségbe vonta a jelentésének hitelességét, és az árat magasabbra szabta.⁷² Sőt hamarosan kezéhez vette a kamara parancsát az újabb összeírásra vonatkozóan, „leginkább azért, mintha én hibásan conscribáltam volna”.⁷³ A kamarai utasítást megszegve az összeírást Károlynak is elküldte, bár erősen a lelkére kötötte, hogy „eltitkolva légyen, mivel az n. Kamara megharagudnék, tiltva lévén az ilyen párok kiadása köztünk”.⁷⁴

Később felmerült a Szatmárnémeti melletti Réztelek falu ügye is, amelynek hovatarozása iránt kétségek adódtak. Erős utánanézett, és ismét készségesnek mutatkozott patrónusa irányában: „miként vegyem fel és írjam a Rézteleki portiot (mert felét az váras bírta, most Ötvös úr⁷⁵), elvárom Excellenciád tanítását.”⁷⁶ Más szolgálatot is tett Károlynak, így például annak kérésére egy zálogos jószágot visszabocsátott Csáky Istvánnak, mert ahogy írja: „Én Excellenciáért azt nem cselekszem, az mi éppen lehetetlen...”.⁷⁷ Szakemberek hiányában 1721-ben Károlyi őt bízta meg egyik szívügyével, egy üveghuta beindításával.⁷⁸ Erősnek úgy látszik, némi fogalma volt erről, azon kívül német tudása révén értekezni tudott a csehországi hutás mesterrel. A hutában tett inspekciói nyomán készült jelentések hozzáértésről tanúskodnak: véleményt mondott az anyagokról és az elkészült edényekről, a huta berendezéséről, továbbá lerajzolta a hiányzó eszközöket is. Amikor Károlyi, illetve a megye megszorult, pénzt is kölcsönzött neki(k): „Ezen óráig örökké munkás voltam, hogy szerezhessenek pénzt Excellenciádnak.” A németi görög kereskedőktől kölcsönzött, akik „ugyan csak nem örömost adnak vala, de megmondám, ha ők is kérnek tőlem (mint sokszor megessik), én sem succursálok nekik”. Tehetőségét, illetve jó kapcsolatait jelzi, hogy 1300 rénes forintot tudott ekkor kölcsönözni, bár hangsúlyozta, hogy nem maradt semmi pénze, és kérte, „ne haladjon megadása, mert majd hittel fogadtam nékik”. Úgy látszik, be is akarta magát biztosítani, mert elnézést kért az elismervény stílusáért, de „fogadásom tartja, hogy senkinek pénzt nem adok absolute, ha adok pedig ily kemény stylussal, azért bocsánatot várok Excellenciádtól.”⁷⁹ Károlyi gyakorlatilag állandóan el volt adósodva – ez birtokpolitikájának része volt –, és igen gyakran élt kölcsönökkel, így ez komoly segítségnek, de egyben kölcsönösen előnyös üzletnek is számított.⁸⁰ Egy alkalommal ő is kérés-

⁷² MOL P 398. Nr. 16225. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1715. április 3.

⁷³ MOL P 398. Nr. 16226. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1715. április 25.

⁷⁴ MOL P 398. Nr. 16228. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1716. június 6.

⁷⁵ Ötvös Miklós Szatmár vármegyei alispánról van szó.

⁷⁶ MOL P 398. Nr. 16276. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1720. december 5.

⁷⁷ MOL P 398. Nr. 16248. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1718. július 11.

⁷⁸ A száldobágyi üveghuta Károlyi egyik legkorábbi ilyen szerű vállalkozása volt. A huta 1722-re épült fel, és az 1720-as években sokféle és jó minőségű terméket készített. Az évtized végére azonban hanyatlásnak indult, és Károlyi támogatása ellenére a harmincas évek végére megszűnt. Kovács 1988: 192–193.

⁷⁹ MOL P 398. Nr. 16270. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1720. június 9.

⁸⁰ Károlyi Sándor látványos gazdálkodásának háttérében Kovács Ágnes szerint a jelentős hitelügyletek rejlenek. Károlyi különböző társadalmi állású személyektől, illetve intézményektől tett fel kisebb-nagyobb kölcsönöket (több tízezer tételben is), és ezeket birtokvásárlásra fordította.

sel fordult Károlyihoz: kérte, hogy fiát, Erős Istvánt, akit az ítélőmesterhez küldött, hogy „fogatosabb legyen”, „recommendálja”. Összel visszakérte a kölcsön hátralékát, mivel ekkor erősítették meg hivatalában, és ez sok pénzébe került: „Király Ádám uram ...instantiám elküldése után mind cautiot, mind uraknak való discretio ígírist, mind maga fáradsága remuneratioját kéri, kik többre mennek ezer Rh. forintnál, ...szükségem vagyon az kölcségre, követem alázatosan Excellenciádat, hogy fel kellett vennem.”⁸¹

Más alkalommal azonban kénytelen volt visszautasítani a kérést: „Az pénz iránt bizony Excellenciádat kívánnám segíteni, de az én sok adósim csak bíztatnak minden felől, úgy kiadtam magamat szép szókra jó lélekkel írom, hogy alig akada két, háromszáz forint szükségemre”.⁸² A pénz ezúttal is a vármegyének kellett. Erős pár nap múlva visszatért az ügyre, jelezve, hogy mintegy három hét múlva pénzhez jut és kölcsönadja, de kérte Károlyit, hogy úgy *disponáljon* a vármegyének, hogy az sokáig ne tartsa, és „vesszőbeli és sövényfonóbeli jó akarattal legyen”.⁸³ Máskor ő kérte a vármegye segítségét, ismét csak Károlyin keresztül. A vármegye segítségét máskor is igénybe vette; 1721 elején írta: „valamely malomhoz fogattam, úgy látom n. vármegye assistentiaja nélkül nem lehetek, sokszor sok jót, sok szükségem tettem s teljesítettem az n. vármegyének”, ezért kérte Károlyit, parancsolja meg az alispánnak vagy a szolgabírónak, hogy segítsenek leginkább a gátra való vesszőhordásban.⁸⁴

Neki is többször volt kérése Károlyihoz: hol valamilyen őt érintő hivatalos iratot kellett kiváltani a kancelláriáról, hol apróbb szolgáltatást kért (deszkát, a disznói számára makkoltatási lehetőséget stb.), hol Károlyi pártfogását kérte állása vagy más ügyben. A legjelentősebb ezek közül tényleges harmincadossá váló kinevezése volt. A szatmári béke után ugyanis tervbe vették a harmincadhivatalok átszervezését, és 1713-ban az a hír járta, hogy a szatmári harmincadot megszüntetik. Károlyi ez ügyben szintén igyekezett információkhoz juttatni a harmincadost. Erős még a Bécsben tartózkodó városi követet, Váradi Mihályt is megkérte, tudakozódjék, hogy fennmarad-e a szatmári harmincad. Az ügy hosszasan húzódott, Erőst nyilván nagyon foglalkoztatta további sorsa. Többször kifejtette Károlyinak, hogy a kincstár szempontjából is károsnak tartja a lépést: „notabilis kára leszen ő Felsőségének belőlle”. A bevétel több ezer forintra rúg,⁸⁵ mivel Erdélyből és Máramarosból itt vezet az út Magyarország felé, ha áthelyezik

Birtokai becstértékén felül el volt adósodva, de a családi birtokokat látványosan gyarapította. A tőkeszegénységet figyelembe véve, másképp erre nem is volt lehetősége. Halálakor adóssága 425.795 forintra (a kamathátralékot, a cselédek járandóságát stb. figyelembe véve 497.795 forintra) rúgott. Kovács 1988: 196–210.

⁸¹ MOL P 398. Nr. 16275. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1720. november 8.

⁸² MOL P 398. Nr. 16289. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1722. március 29.

⁸³ MOL P 398. Nr. 16290. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1722. április 1.

⁸⁴ MOL P 398. Nr. 16278. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1721. június 13.

⁸⁵ 1713-ban a pozsonyi főharmincadhoz tartozó harmincadhivatalok pénzbevétele 21 ezer forint volt, egy évtizeddel később, 1724-ben a Szepesi Kamarához tartozó harmincadhivatalok pénzbevétele összesen 18 ezer forintot tett ki.

a hivatalt, a veszteség több mint a harmincados fizetése, „kit az Ország sajnál”.⁸⁶ Kérte, ha Nagykárolyba helyezik a harmincadot, akkor „oda engem resolválni méltóztassék”, de a margittait vagy a debrecenit is elfogadná. A margittai harmincad élén német van, de „törvény ellen van az Idegen Nemzet” – jegyezte meg.⁸⁷ Szatmárnémetiből semmiképp nem akart elköltözni, mert jelezte, hogy onnan adminisztrálná új helyét is. Úgy látszik, Károlyi latba vetette befolyását az érdekében, mert rövidesen már hálálkodott: „hogymint annyira méltóztatott vinni, nagi alázatossággal köszönöm Excellenciának”.⁸⁸ Közben két vasat tartott a tűzben, mert miután a postamester meghalt, kérte Károlyit, lépjen közbe az érdekében a szatmári postamesterség megszerzése céljából, mivel tudja, hogy Károlynak jóakarója a főgenerális postamester Bécsben. Ő a kamara ajánlólevele mellett már kérvényezett a postamesterség iránt, de „hogymint fogatosabb legyen, Excellenciád is magát interponálni méltóztassék, tudván qualificatiomat német nyelvben s írásimban is, igen sokat nyomna, ha méltóztatnék Excellenciád Méltóságos Generális Pálfi János úrnak ő excellenciájának írni, hogy recommendálná csekély személyemet.”⁸⁹ A következő év tavaszán ismét a harmincadosság ügyében kérte, hogy „patrocináljon az harmincad iránt való decretumomat kinyeretni az Aulicán, az N. Kamaráktul az jó opiniók fenn vadnak, csak sollicitálni kellene, moveálja kérem alázatosan, az kire méltóztatott bízni, ne aludja el”, ő már az árát is letette, „de válaszom sem jó, így ezért nem tudom, hol nyomjam”.⁹⁰

A nagykárolyi harmincad a szatmárinak volt filiája, itt is tehát Erős diszponált. Károlyi – igazi kiskirály módjára – ebbe is beavatkozott, 1715-ben másvalakit szeretett volna oda kineveztetni. Az okát pontosan nem tudjuk, valószínűleg azt kifogásolta, hogy a régi református volt. Erős egyelőre csak ígéretet tett: „Az Károlyi filiámat az való, hogy nem fogom szenvedni, csak hogy sok az adóság, restantia rajta, nem is cautionatus lévén (de ordine pedig úgy kell lenni), nem merek kiadni oly hirtelen rajta, hanem már egy kevés respiriumot ígérvén néki, csak azt várom, befizessen, azonnal Dombrádi urat bévészem.”⁹¹ Nem tudjuk, mi történt, de a későbbiekben Nagykárolyban ugyan másik harmincadost találunk, de nem Dombrádit, akit Károlyi ajánlott, hanem Nánási Mártont.

1718–1719-ben Erős valószínűleg ismét a tényleges harmincadossá való kinevezésével kapcsolatos ügyét intézte a kamaránál, mert – ahogy Károlynak írta – már kétszer „udvarolt” levélben Thavonath úrnak.⁹² A húsvéti ünnepekre köszöntötte és ismét emlékezetébe idézte ügyét, egyben „ezerni ezerszer” köszönte Károlyi gondviselését, biztosítva, hogy „tovább is Excellenciád

⁸⁶ MOL P 398. Nr. 16220. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1714. november 1.

⁸⁷ MOL P 398. Nr. 16220. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1714. november 1.

⁸⁸ MOL P 398. Nr. 16221. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1714. november 29.

⁸⁹ MOL P 398. Nr. 16227. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1715. május 26.

⁹⁰ MOL P 398. Nr. 16230. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1716. május 24.

⁹¹ MOL P 398. Nr. 16224. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1715. március 31.

⁹² Az osztrák Ludwig Albert Thavonat Rákóczi után a szepesi adminisztráció elnöke, az udvari kamara embere volt. 1712-ben a pozsonyi kamara elérte visszahívását, de később királyi biztossként irányította a magyar kamra ügyeit. Fallenbüchl 1967: 206.

gratiájában élek s halok én”. Kérte, hogy „mint eddig, patrocínálni s engem recommendálni, alázatosan vészem, fog nem kevésbé használni”, mivel tudja hogy Thavonath „jóakaró atyafia”.⁹³ Károlyi ajánlásának, Erős egyéb összekötéseinek – köztük a szepesi adminisztráció elnökének – vagy a „discretio”-knak köszönhetően, de 1720 novemberében már a sikerről számolt be Károlyinak: „már Istennek hála ennek előtte két-három holnappal ab ovo kezdett instantiám az tisztségem iránt méltóságos Adminsitrator úr cooperatiojából secundáltatván, ő Felsége confirmált”.⁹⁴

A szatmári harmincad fennmaradása azonban – úgy tűnik – végig bizonytalan maradt, mert 1722 végén Károlyi valamilyen állást ajánlhatott Erősnek, talán egyik uradalma igazgatását. Erős megköszönte gondviselését, egyben kijelentette, ha a harmincad megszűnik, elfogadja a tisztséget, feltéve, ha Károlyi „atyai oktatását” nem vonja meg tőle, „így reménlem megfelelhetek azon tisztségnek”.⁹⁵

Erős egy másik visszatérő kérdése a szatmári várral volt kapcsolatos: „az Szatmári Várat szándékoznak-e még felépíteni és mikor fognak hozzá” – kérdezte –, mert „az házamat nem merem építeni, úgy mint szándékozom”.⁹⁶ Erős ugyanis a Rákóczi-felkelés idején elpusztított vár helyén szerzett nagyobb területet, és ide szándékozott új házát felépíteni. 1715-ben Károlyi intésére csak a pincét boltoztatta. A következő év tavaszán aztán hozzáfoghatott az építkezéshez, mert kérte Károlyit, adjon utasítást udvarbírájának, hogy deszkát vágathasson az épülő házához, de végül a ház Erős életében mégsem készült el. 1719-ben ismét híre ment, hogy a várat mégis felépítenék, „úgy mondják német tisztől hallatott”, biztos Károlyi „odafel bizonyosabbat” tud.⁹⁷

Erős utolsó nagy ügye, amelyben Károlyi pártfogását kérte, kárpótlásának kieszközlése volt a Haditanácsnál. Az előzmények ismét homályban maradnak, Erős valamikor a kuruc felkelés idején kisegítette a szatmári várba szorult császári hadsereget – ahogy ő írta: „oly szorulásban annyi marhát, paripákat ingyen” adott „őfelsége bennszorult hadainak”. Az ügy hosszan húzódhatott, mert 1723 őszén Erős azt írta, hogy a „favorabilis opinio” már régebb a Haditanácshoz került, de „már két ízben csak azért ment füstbe, hogy azelőtti ágenseim negligáltak, de az mostani tűzzel-vassal vagy on rajta, ha segítőim volnának, tovább nem is késne”. Több generálistól volt ajánlása, az udvarnál is megfordultak iratai, és kérte Károlyit, hogy „recommendálja” a Haditanácsnál jóakaróinak, „kivált Felséges Eugeniusnak” (azaz Savoyai Eugennek), illetve „patrocínálja” Pálffy János generálisnak, akivel Károlyi „correspondalni” szokott. A múltkor is az ő közbenjárásának „nagy foganatja is volt”, de a megbízott ágens nem járt eléggé utána, azonban „az mostani Király Ádám uram potenter folytatja”.⁹⁸ Szatmári Király

⁹³ MOL P 398. Nr. 16250. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1719. március 28.

⁹⁴ MOL P 398. Nr. 16275. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1720. november 8.

⁹⁵ MOL P 398. Nr. 16292. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1722. december 17.

⁹⁶ MOL P 398. Nr. 16225. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1715. április 3.

⁹⁷ MOL P 398. Nr. 16251. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1719. április 4.

⁹⁸ MOL P 398. Nr. 16251. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1719. április 4.

Ádám kedvelt ágense volt mind Károlyinak, mind a szatmáriaknak és más városoknak, és ezek szerint Erősnek is.

Károlyi ugyan elküldte az ajánlást, de feltehetőleg kérdőre is vonta és lehordta Erőst, őt okolván azért, amiért nem sikerült egy szőlőt a kincstártól megszereznie. A harmincados élénken ecsetelte megrendülését, amikor patrónusa levelét olvasta: „mintha az földben sijtettem volna, az vérem is elhidegedvén, mint az agyonvert, azolta gyötrődöm szívemben, testembe s lelkembe, annyival is inkább, hogy Excellenciád most kitanult kigyóinak ír”; „a vére vesszen el”, ha Károlyi házának ártott; ő soha nem tenne senkinek rosszat, „annyival is inkább Excellenciádnak, az kitől minden jómat várom, és Isten után atyám helyett való gyámolomnak vallom és tartom”.⁹⁹ A szőlő dolgában pedig állítása szerint nem volt hibás, mert nem is kérték a segítségét. Károlyi első haragja elpárologhatott, mert következő hónapban már közös áhítatosságra hívta. Arról viszont nincs adatunk, hogy Erős végül is megkapta-e a kárpótlási összeget.

Erős és Károlyi kapcsolata tehát nem csak egyoldalú pártfogásban, illetve a másik részről apróbb szolgálatok végzésében merült ki. Jóval bonyolultabb, sok szálon összekapcsolódó kölcsönös érdekeltég fűzte össze őket. Erős üzleti kapcsolatban is állt Károlyival: ő bérelte – legalábbis egy ideig – annak két uradalmi kocsmáját (az egyiket Erdődön). Az erdődi hegyen neki is volt szőlője, 1720 tavaszán azért panaszkodott, hogy „az Erdődi Hegyen való szőlőmben császár idejében is practicált korcsmároltatásomban impediáltatom” Károlyi emberei által, pedig a „császáré volt a szőlő, szükségben adta el az n. kamara, bírta minden szabadságával, kérem Excellenciádat ne engedje háborítani”.¹⁰⁰ Miután pénzt adott kölcsön Károlyinak, 1720 augusztusában emlékeztetette „ígért kegyelmes-ségére, az szőlőmben való szabad korcsoma megengedésére”, kérve a *donationalis* megküldését. A hegyen maradt 4 hordó bora, amely „ha ki nem árulják, elvesz, mert ide sem szabad béhozni”.¹⁰¹ Ezek szerint a szatmárnémeti tilalmat a bor városba való behozataláról a harmincados sem hághatta át.

Kölcsönös „üzletet” is ajánlott Erős, így 1719-ben felvetette: minthogy a vármegye „kölségtelen mostan” és a püspök is sürgeti a dézsmaárendát,¹⁰² ő pedig többször segítette a vármegyét, most is letenné a 750 rénes forint árendát, hogy „az egész vármegyét én dézsmáljam embereim által, az proventus legyen a vármegyéé, talán nem is lenne kárával”; Károlyinak viszont átadná Szabolcs vármegyében azt a portiót, amit a kincstár neki felajánlott, elküldve az összeírását is.¹⁰³ A vármegye azonban másképp döntött, ezért egy hét múlva sértetten írja: „Ha én praejudicialni akartam volna n. vármegyének, régen ott lett volna az pénz jó uram intimatioja mellett”; ha Károlyi levelét előbb kézhez veszi, a pénzt azonnal

⁹⁹ MOL P 398. Nr. 16296. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1723. november 14.

¹⁰⁰ MOL P 398. Nr. 16266. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1720. március 26.

¹⁰¹ MOL P 398. Nr. 16273. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1720. augusztus 24.

¹⁰² A dézsma vagy egyházi tized beszedését az egyház bérbe adta, és mivel ez jövedelmező üzletnek számított sok volt rá a jelentkező.

¹⁰³ MOL P 398. Nr. 16253. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1719. június 22.

megígérte és megadta volna a vármegyének. Kiderült, hogy előző évben Eötvös Miklós alispánnal együtt bérelték a dézsmát, „most is ha Excellenciád legkiseb- bet is méltóztatott volna jelenteni, az n. vármegye pénze nem léte mián erre lép- jen, nagy alázatos köszönettel letettem volna”.¹⁰⁴ Nem adta fel azonban egykönny- nyen a játszmát, bár a pestisjárvány miatt akasztófahumorral megjegyezte: „nem tudom, ki fog dézsmálni, talám az halál bennünket”.¹⁰⁵ Ennek ellenére kérte: „Talám nem árt, ha Excellenciád rólam emlékezetet téssen az dézsmaság iránt, vagy miként Excellenciádnak fog tetszeni.”¹⁰⁶ Következő évben ismét napirendre került a dézsmabérlet ügye. Erősnek állítólag a szepesi kamarától ígérete volt a támogatásra, „de én halasztottam Excellenciádra, nem vélem másnak eressze, hanem n. vármegye részére fogja manutenealni”.¹⁰⁷ Nem tudni mennyire őszin- tén javasolta, hogy legjobb lenne, ha a vármegye az összeget arányosan elosztaná az adózó helyekre, és vagy a földesúr vagy a falu letenné a pénzt. Ha viszont nem tudnának fizetni, akkor az dézsmáltatna, aki a püspöknek letenné az összeget egy adott időpontra – tette hozzá reménykedve – nyilván magára gondolva.

Mint fentebb is láttuk, néha érdekellentétbe került Károlyival vagy saját ügyei, vagy a kamara érdekeinek képvisellete miatt. Többször felhívta például Károlyi figyelmét az elmaradt kifizetésekre, Károlyi embereinek a harmincad körüli visszaéléseire. Néhányszor bevádolták Károlyi előtt, hogy ellene cseleke- dett. Ilyenkor mindig sietett magát mentegezni. Érdekes leveleinek retorikája is: „megvallom a vér megaludt bennem, az szívem dobogott ily megindulásán Excellenciádnak”. Már kétszer esett a „hamis vádlók” miatt ilyen „véletlen, minden igaz ok nélkül való disgratiájában”, de „csak állandóbb szolgálja vagyok Excellenciádnak annál”. Örvendezhetnek a „gonosz akaróim”, hogy – látván Károlyihoz, mint atyjához való ragaszkodását – szomorú karácsonya lesz. Még könnyezett is, hogy „mindenek előtt Excellenciáddal dicsekedtem, s mint jár- tam”, de reméli, hogy megtapasztalva ártatlanságát „gratiájából nem veti ki”. Végül kérte, hogy „jól végére menjen, hadd tessék ki ártatlanságom és büntesse meg az hazugokat”.¹⁰⁸

A szatmári béke utáni mozgalmas pár év után, amikor mint láttuk, Erős- nek is fontos szerep jutott a város és a Károlyiak közti vitás ügyekben, később inkább a kölcsönös információszerzés, az apróbb szolgálatok, illetve a pártfogás jellemezte a kapcsolatot, amely 1725-ig rendszeresnek mondható. Élete utolsó öt évében azonban a harmincados majdhogynem eltűnik a forrásokból. A magya- rázatot Károlyi naplójában a következő bejegyzés tartalmazza 1725 április 3-ról: „Erős Gábor uramon szerencsétlenség, az szél megütvén.”¹⁰⁹ Erős azonban még tovább élt szélütése után is, végül 1730-ban halt meg. Utolsó éveiben csak

¹⁰⁴MOL P 398. Nr. 16254. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1719. június 29.

¹⁰⁵MOL P 398. Nr. 16255. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1719. július 3.

¹⁰⁶MOL P 398. Nr. 16256. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1719. július 14.

¹⁰⁷MOL P 398. Nr. 16267. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1720. május 10.

¹⁰⁸MOL P 398. Nr. 16234. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1716. december 24.

¹⁰⁹Éble 1902: 98.

néhány apróbb kérése volt Károlyihoz, mivel azonban Erős nem volt már abban a helyzetben, hogy vizontszolgálatokat tehetett volna, a kapcsolat megglazult. Utolsó levelében, 1730 februárjában „alázatos régi szolgája” üdvözölte Károlyit hazatérte alkalmából.¹¹⁰

ERŐS CSALÁDJA ÉS UTÓDAI

Igazi patrónushoz méltóan Károlyi Erős fiáról is gondoskodott. Erős felesége Dersóffy (Dessewffy) Mária úgyszintén Szatmár vármegyei nemes családból származott, bár róla nevéen kívül nem tudunk semmit. A szatmári tanács által Erősnek adományozott telek egy bizonyos Dersóffy Lászlóné szomszédságában volt, ez Erős anyósa lehetett.¹¹¹ A Dersóffy (Dessewffy) család, mint jól ismert később nemcsak a megyei, hanem az országos politikában is szerepet játszott. Sógorával Dersóffy (Dessewffy) Pállal, aki szolgabíró volt és a Szatmár vármegyei Lázáriban lakott, jó viszonyban lehetett, őt többször említette leveleiben, megpróbált érdekében közbenjárni. Első felesége halála után újranősült, mert halálakor Illyési Erzsébet volt az özvegye, akitől szintén maradt egy lánya.

Azt nem tudjuk pontosan, hogy Erősnek hány gyermeke volt; három fia (István, László és Gábor) és egy lánya – ez utóbbi a második házasságából – egészen biztosan, de nem kizárt, hogy ennél többen is lehettek. Valószínűleg az első házasságából is lehetett legalább egy lánya, hiszen Károlyi Sándor egy házassági kombináció kapcsán 1722-ben említ egy lányt.¹¹² Az első házasságából származó fiai számára igyekezett egzisztenciát teremteni, ehhez többször Károlyi pártfogását kérte. 1717 őszén köszönetet mondott, hogy fia iránt – valószínűleg legnagyobb fiáról, Istvánról van szó – Károlyi kegyelmességet mutatott és Klobusiczky¹¹³ mellé „adjungáltatnék, hallám fülhegygel, megvallom akarnám, mert azon alkalmatossággal mind nemes vármegye dolgaiban említett Klobusiczki uram mellett forgolódhatnék, mind magam dolgait folytathatná, ... mégis azt nyerném, hogy nem esnék költségemben”.¹¹⁴ Mai fül számára talán túl brutálisan őszintének tűnik az indoklás, de Erős gyakorlatias ember volt, és a kor normái is mások voltak. Hamarosan a fiát Klobusiczky mellett Pozsonyba küldték, amiért hálás volt ugyan, de nem akar hozzájárulni a költségekhez. Fia pozsonyi tartózkodását kihasználta, hogy a saját ügyeit (így a tényleges harmincadossá váló kinevezését) is előmozdítsa. Fián keresztül Károlyi régi barátjának, Pálffy János

¹¹⁰MOL P 398. Nr. 16306. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1730. február 13.

¹¹¹KL F 20. Nr. 8. Bejegyzés 1713. október 29-ről a tanácsi jegyzőkönyvben.

¹¹²„Az Eröss leányát én Szathmárinak szántam volna, de Sötérnek sem volna rossz, jó legény lévén.” Károlyi Sándor levele feleségének, Bátorkeszi, 1722. május 22. Kovács 1994: II. 367. Károlyi más kliensei esetében is foglalkozott a gyermekek kiházásításának gondolatával. Vári 2009.

¹¹³Valószínűleg Klobusiczky György alispánról van szó, aki később a királyi sóhivatal *adminisztrátora*, majd 1723 után a kerületi tábla ülnöke volt.

¹¹⁴MOL P 398. Nr. 16237. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1717. szeptember 28.

generálisnak – akit úgy tűnik, Erős is személyesen ismert – pártfogását kereste, ennek érdekében „megtanítám [ti. a fiát], mi tevő légyen”.¹¹⁵

Az Erős-fiúk pályafutását nem tudjuk nyomon követni, később vármegyei szolgálatban találjuk őket, de korábbi tevékenységükről keveset tudunk. Évekkel később Károlyi bepanaszolta a fiúkat apjuknál. Az utalásokból nem derül ki pontosan, miről is volt szó, de arra lehet következtetni, hogy Erős István Károlyi tudta nélkül vallási kérdésekbe avatkozott, amiért Erős szabadkozó levelet írt patrónusának.¹¹⁶ A másik fiú is elkövethetett valamit, mert arról így ír: „László pedig odafel járt, miben, miben nem, nem tudom, elég rossz emberek, én eléggé vagyok rajta méntől jobban viseljek magokat, de hogy annak is generális exmissioja volt, azt gondolta, mindennel szabad...”.¹¹⁷ Megjegyzéséből úgy tűnik, hogy kapcsolata nem volt túl szoros felnőtt fiaival.

A fiatalabb Erős Gábor is írt néhány levelet a Károlyiakhoz, de Erős egyik fia sem volt olyan személyes, szoros kapcsolatban a Károlyi-családdal, mint apjuk. Talán a fiatal Gábor egy ideig Károlyi szolgálatában állhatott, mert egy keltezés nélküli levélben bocsánatot kért az engedély nélküli eltávozásáért.¹¹⁸ Az ifjú Erős Gábor 1727-ben Beregszászról, illetve Munkácsról jelentkezett, ahol három éve tartózkodott, valószínűleg ő is kamarai alkalmazásban. Ahogy írta: „sok üdőtül fogva nem lehetvén szerencsém, személyem szerint udvarolhattam volna Excellenciádnak, szerencsém, hogy el ne veszítsem, írásom által is alázatos mély kötelességemnek igyekeztem megfelelnem”. Ugyanebben az évben a „cseh gyémántok szedésében” ajánlotta szolgálatait Károlyinak, ígérve, hogy ezzel fog „udvarolni”.¹¹⁹ Később a hadseregbe állott, mert kérte Károlyi Ferencet, hogy a „mostan erigalendő Magyar Gyalog Regimentekbe leendő hadnagysági hivalt” kapjon. 1741-ben a bátyja, István ellen emelt panaszt, hogy az nem fizette ki búzavetését és pénzzel is tartozik. Most az uralkodó parancsából „el kelleitik mennünk, örömet maradékimra pört nem kívánnék hadni”, ezért kérte Károlyi Ferenc főispánt, hogy küldje ki az alispánt igazságot tenni.¹²⁰

Erős Gábor halála után az özvegy és Erős első házasságból való fiai között ellentét alakult ki az örökség miatt, a fiúk elvitatták az asszony részét. Az özvegy ekkor Károlyi Ferenc főispán segítségét kérte.¹²¹ Panaszára a vármegye még 1731. április 10-én Nagykárolyban tartott generális gyűléséből kiküldték a szolgabírókat és esküdteket, de Erős Gábor „fiúágon levő successori” a vármegye rendelkezésének nem tettek eleget. Végül 1731. május 2-án Károlyi Ferenc megbízta az alispánt,

¹¹⁵MOL P 398. Nr. 16242. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1717. november 13.

¹¹⁶MOL P 398. Nr. 16282. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1721. május 7.

¹¹⁷MOL P 398. Nr. 16282. Erős Gábor levele Károlyi Sándornak, Szatmár, 1721. május 7.

¹¹⁸MOL P 398. Nr. 16312. Keltezetlen levél egy bizonyos Erős Gábertől.

¹¹⁹MOL P 398. Nr. 16309–16310. Ifj. Erős Gábor levelei Beregszászról, illetve Munkácsról. 1727. január 1. és 1727. november 28.

¹²⁰MOL P 398. Nr. 16311. Ifj. Erős Gábor levele Károlyi Ferencnek, Nagypeleske, 1741. március 25.

¹²¹MOL P 398. Nr. 16316. Özv. Erős Gáborné Illyési Erzsébet levele Károlyi Ferenc főispánnak, keltezés nélkül (1731. április vagy május).

hogy menjen el Szatmárra, és helyezze be az özvegyet meghalt ura birtokába, megparancsolva, hogy „minden victualékat, ingó jókat inventálni és sequestralni” kell, az özvegy megélhetésére pedig el kell különíteni egy részt.¹²²

Felmerül ezen a ponton a kérdés: mekkora vagyont sikerült Erősnek összegyűjtenie? A szepesi kamara még 1725. május 1-jén elrendelte javainak összeírását, amelyet a nyár folyamán Potoczky Kristóf, a szepesi kamarai adminisztráció registratora készített el. Szatmárnémetiben előkelő helyen, a vásártér közelében volt egy telke, ezen egyszintes, alapincézett lakóház állt, zszindellyel földve, az összes szükséges mellékhelyiségekkel; a ház mögött kis konyhakerttel. Ezen kívül még egy kétszobás faház állt a telken, amelyben a cselédek laktak és egy istálló 20 ló számára. A vásártér felé egy másik faházban volt a harmincadhivatal. Ezen kívül a lerombolt szatmári vár helyén szintén szerzett egy nagyobb területet, amelyet gondosan körülkerített, és ahol zöldségeket és kukoricát termesztett. Erős folyamodványt intézett az uralkodóhoz, melyben kérte, erősítse őt meg ennek a területnek örökös tulajdonjogában, de erre az összeírás idejéig nem kapott választ a kancelláriától. A szatmári birtokon kívül a megyében is több helyen volt ilyen vagy amolyan jogcímen birtokolt vagy használt jószág, birtokrésze, szőlője, jobbágysai.¹²³ Erős nem ült tehát tétlenül, pozícióját, kapcsolatait kiválóan felhasználta a birtokszerzésre. Nem volt válogatós: a kicsit is becsülte, néhol mindössze 1–2 telke volt. Szerzett az elkobzott birtokokból, birtokait gyarapította ajándék, zálog és vétel útján. Sikeres birtokszerző politikájának is köszönhetően gyermekei és unokái megerősítették pozícióikat a Szatmár vármegyei birtokos nemesség körében, a 18–19. század folyamán ott találjuk őket a megyei hivatalviselők között. Erős fiai többször viseltek megyei tisztségeket: Erős István 1724-ben szolgabíró, 1734-ben fiskális, 1742-ben a felkelő seregben kapitány; Erős László pedig 1722-ben vármegyei jegyző volt a nagy karriert befutott Szuhányi Mártonnal együtt, 1727-ben pedig számvevő. Gábor fiát – aki korábban valószínűleg kamarai alkalmazott volt – 1732-ben és 1734-ben alszolgabíróként találjuk. Nem tudjuk, hogy Erős Mihály, aki 1738-ban alszolgabíró volt, szintén

¹²²MOL P 398. Nr. 16316. Özv. Erős Gáborné Illyési Erzsébet levele Károlyi Ferenc főispánnak, keltezés nélkül (1731. április vagy május).

¹²³MOL E 156. 47:30. Udvariban több jobbágytelek, majorságépülettel, amelynek pincéjében időnként bort is méretett. A telkekhez három nyomásban művelt szántók is tartoztak, ezt részben saját művelésben tartotta, részben kiadta, akárcsak a réteket. Berenden több darab szántója volt, és egy kanásza, aki disznóit legellette. Szentmártonban egy birtokrésze volt több jobbágygyal, egy molnárral és egy cseléddel. Itt egy majorságot is kialakított, lakóépülettel, zöldséges és gyümölcsös kerttel, csúrral, nagy istállóval és egy malommal a Szamoson. Kiskolcson, amelyet 1709 óta bírt, több jobbágya volt. Itt erdőhasználat és több compossessor mellett kocsmáltatási jog is megillette. Ezen kívül több birtokrésze volt még különböző Szatmár megyei falvakban, több jobbágygyal, akik közül kettőt Zinzendorf generálistól kapott ajándékba. Volt több szőlője is: az erdői szőlőhegyen első felesége után örökölt egy pusztai állapotban levő szőlőt. Miután feljavította mintegy 100 gönci hordó jó minőségű bor termelt rajta. Károlyitól, a terület földesurától egyébként a szőlőre szolgáltatásmentességet eszközölt ki. 1729-ben egy becslés készült másik három birtokrészről: a Szatmár megyei Győrtelek, Nagy- és Kispalád helységekben Erős kezén voltak a kincstár birtokai 1295 forint értékben.

Erős Gábor fia vagy unokája volt-e, esetleg csak oldalági rokon. A század végén az unokák is többször a számvevői, illetve adószedői funkciót töltötték be: 1771-ben az adószedők között találjuk Erős Imrét, 1784-ben Erős Gábort több más név társaságában. Valószínűleg Erős István szolgabíró lánya volt az a Klára, aki Becsky György alispán fiához, Györgyhöz ment feleségül, ez utóbbi a század közepén Szatmár vármegye főszolgabírója volt. Erős második házasságából származó lánya, Klára pedig Podhorány János postamester felesége lett, aki katolikusként bekerült a szatmárnémeti tanácsba, sőt a város második embere lett.

Erős életpályája a 18. század eleji igen nehéz körülmények között sikeresnek mondható: sikerült átvészelnie a szabadságharc bukását, körülményeihez képest fontos, jól jövedelmező álláshoz jutott – harmincadusként kincstári alkalmazott volt –, és nem utolsósorban szépen gyarapította vagyonát is.

* * *

Károlyi más klienseivel¹²⁴ szemben Erős nem állt patrónusa közvetlen szolgálatában, éppen ez teszi a kapcsolatot érdekessé, illetve a tény, hogy állami hivatalt viselt. Harmincadusként helyi szinten fontos hatalmi pozíciót töltött be. Fiatalon Erős a kuruc seregben Károlyi oldalán harcolt, és valószínűleg Károlyi eszközölte ki számára a kegyelmet. Ez még szorosabbá tette kapcsolatukat. Erőst a hála – és a kölcsönös érdekek – szoros hálójával fűzte patrónusához. Források hiányában közvetítő szerepét nem tudjuk teljesen feltérképezni, de a szórványos utalásokból is kiderül, hogy helyi szinten – az államhatalom, a megye és a város hármasságában – kulcsfigura volt. Károlyival való kapcsolatai kiemelkedő szerepet játszottak életében, mondhatnánk, hogy a patrónus-kliens viszony mintapéldájáról van szó. Erős maga is viszonylag független, jómódú nemesember volt, akinek helyi szinten jelentős hatalmi pozíciói voltak, és mint ilyen Károlyival való viszonya a kölcsönös előnyök rendszerén nyugodott. Ha nem lenne anakronisztikus, akkor Erőst akár „autonóm” emberként is jellemezhetnénk. A kor mentalitására azonban jól rávilágít, ahogy az „autonóm” Erős könnyezve esedek bocsánatért, amiért patrónusát magára haragította. A patriarchális viszony mögül egyúttal áttűnik az a hatalmas távolság is, amely klienset és patrónusát elválasztotta egymástól.

Károlyi Sándor nemcsak főispán és a környék legnagyobb birtokosa volt, hanem erős egyéniség és kiemelkedően tehetséges politikus is. Hatalmának biztosítására, a megye és birtokainak működtetésére szüksége volt minden használható emberre, így jelentős kliensi hálózatot épített ki. A bürokratizálódási folyamat majd csak a század vége felé kezd kibontakozni Magyarországon. A század elején szembetűnő az archaikus világ differenciálatlansága, amely megmutatkozik a feladatkörök differenciálatlanságában, a személyes kötődések elsődlegességében is. A 18. század végéig a Max Weber-i kategória szerint

¹²⁴Pollereczky Mátyás és Badda Gábor pályáját Vári András vizsgálta. Vári 2009.

Magyarországon még „patrimoniális uralomról” beszélhetünk; ennek egyik jellemzője, hogy az „illetékesség” és „hatóság” mai értelemben vett fogalma még ismeretlen volt.¹²⁵ Később ezeket a feladatokat fizetett állami, megyei vagy uradalmi tisztviselők fogják ellátni, ekkor azonban ezek még nem határolódtak el élesen egymástól. Ezt jól mutatja Erős példája, aki szintén igen különböző feladatokat látott el Károlyi megbízásából. Hiszen milyen alapon bízta meg a főispán az elméletileg tőle teljesen független állami hivatalnokot – aki anyagilag sem volt rászorulva Károlyi segítségére, sőt néha éppen ő kölcsönzött neki – különböző feladatokkal, köztük a huta beindításával? A mostoha viszonyok következtében az emberek sokkal jobban egymásra voltak utalva. Károlyi kliensi hálózata is részben azt a célt szolgálta, hogy a természeti erőknek kiszolgáltatott, elnéptelenedett tájon úrrá legyenek az elvadult állapotokon, hogy működőképessé és jövedelmezővé tegye birtokait, hogy a kezében tudja tartani a megyét. Mindkét fél egymásra volt utalva, és az együttműködés formái igen változatosak voltak. Támogatás Bécsben hasznos kamarai információkért cserében, gondoskodás Erős fiairól cserében a szakértelemért, a megye dézsmabérletének megszerzése cserében a kedvező harmincad-eljárásért Károlyi emberei számára – a képlet azonban korántsem ennyire egyszerű, nem egyszerűsíthető le a puszta adok-kapok viszonyra. A kapcsolat személyes jellege, az érzelmi kötődés, a lojalitás és a hűség is nagy szerepet játszott, és ezek tették Erőst igazi klienssé. Példáján keresztül egyúttal árnyalni tudjuk a képet a helyi hatalom működéséről is a kora újkori Kelet-Magyarországon.

FORRÁSOK

Magyar Országos Levéltár (MOL)

E 156 Urbaria et Conscriptioes.

E 158 Conscriptioes portarum.

P 392 Károlyi-család. Törzsanyag, 18. fiók, Lad. 17.

P 397 Károlyi-család. Acta oeconomica, 100. cs. Szatmári kúria gazdasági számadásai 1709–1822.

P 398 Károlyi-család. Missiles.

P 1564 Toldy-család levéltára, 2. cs. 13. tétel, Skottka Mihály és felesége iratai.

Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Fiókja (Arhivele Naționale Române Filiala Județeană Cluj) (KL)

F 20 Szatmárnémeti város levéltára, Iratok. Nr. 8. Protocolum Magistratuale Ci(vi) t(a)tis Szatthmár Anno 1704 usque 1724.

¹²⁵Weber 1996: 135.

- Éble Gábor 1902: Gróf Károlyi Sándor naplójegyzetei 1725-ből. In: *Történelmi tár. Új folyam, II.* Budapest.
- Éble Gábor – Pettkó Béla 1911: *A nagy-károlyi gróf Károlyi család összes jószágainak birtoklási története.* I–II. Budapest.
- Kovács Ágnes (szerk.) 1994: *Károlyi Sándor levelei feleségéhez (1704–1724).* I–II. Debrecen.
- Nagy Iván 1857–1868: *Magyarország családjai. Czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* I–XII. Pest.
- Szalay László (kiad.) 1865: *Gróf Károlyi Sándor önéletírása és naplójegyzetei.* Magyar Történelmi Emlékek. IV–V. Pest.
- Szirmay Antal 1809: *Szatmár vármegye fekvése, története és polgári esmérete.* I. Buda.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bagossy Bertalan é. n.: Szatmár-Németi története. In: Borovszky Samu (szerk.): *Szatmár-Németi sz. kir. város.* Budapest, 161–282.
- Blockmans, Wim 1988: Patronage, Brokerage and Corruption as Symptoms of Incipient State Formation in the Burgundian-Habsburg Netherlands. In: Mačzak, Antoni (Hrsg.): *Klientensysteme im Europa der Frühen Neuzeit.* München, 117–126.
- Brakensiek, Stefan – Wunder, Heide (Hrsg.) 2005: *Ergebene Diener ihrer Herren? Herrschaftsvermittlung im alten Europa.* Köln – Weimar – Wien.
- Czoch Gábor 1999: A társadalmi rétegződés mikro- és makrotörténeti vizsgálata. *Századvég Új folyam* 15. 17–39.
- Dominkovits Péter 2002: Familiárisi szolgálat – vármegyei hivatalviselés. Egy 17. századi Sopron vármegyei alispán, gálosházi Récsy (Rechey) Bálint. *Korall* (3.) 9. 32–54.
- Dominkovits Péter 2005: Főúri familiárisok. Sopron vármegye alispánjai a 17. században. In: Etényi G. Nóra – Horn Ildikó (szerk.): *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században.* Budapest, 511–529.
- Droste, Heiko 2003: Patronage in der Frühen Neuzeit. Institution und Kulturform. *Zeitschrift für Historische Forschung* 30. 555–590.
- Ember Győző é. n.: A barokk rendi társadalom. In: Domanovszky Sándor (szerk.): *Magyar művelődéstörténet. IV. Barokk és felvilágosodás.* Budapest, 137–165.
- Fallenbüchl Zoltán 1967: A szepesi kamara tisztségviselői a XVII–XVIII. században. *Levéltári Közlemények* (38.) 2. 193–236.
- Fallenbüchl Zoltán 2002: *Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon. Adattár.* Budapest.
- Fosi, Irene 2002: Fabio Chigi und der Hof der Barberini – Beiträge zu einer vernetzten Lebensgeschichte. In: Burschel, Peter – Häberlein, Mark – Reinhardt, Volker – Weber, Wolfgang E. J. – Wendt, Reinhard (Hrsg.): *Historische Anstöße. Festschrift für Wolfgang Reinhard zum 65. Geburtstag am 10. April 2002.* Berlin, 179–196.

- Groebner, Valentin 1998: Angebote, die man nicht ablehnen kann. Institution, Verwaltung und die Definition von Korruption am Ende des Mittelalters. In: Blänkner, R. – Jussen, B. (Hrsg.): *Institutionen und Ereignis. Über historischen Praktiken und Vorstellungen gesellschaftlichen Ordens*. Göttingen.
- H. Németh István 2003: A szabad királyi városok igazgatásának abszolutista vonásaihoz. A felső-magyarországi városok 1681. évi tisztújításai. In: Mayer László – Tilcsik György (szerk.): *Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára*. Szombathely.
- Hengerer, Mark 2004: *Kaiserhof und Adel in der Mitte des 17. Jahrhunderts. Eine Kommunikationsgeschichte der Macht der Vormoderne*. Konstanz.
- Hengerer, Mark 2005: Amtsträger als Klienten und Patrone? Anmerkungen zu einem Forschungskonzept. Brakensiek, Stefan – Wunder, Heide (Hrsg.): *Ergebene Diener ihrer Herren? Herrschaftsvermittlung im alten Europa*. Köln – Weimar – Wien, 45–78.
- Kettering, Sharon 1986: *Patrons, Brokers and Clients in Seventeenth-Century France*. Oxford.
- Koltai András 2002: Egy magyar főrend pályafutása a császári udvarban. Batthyány Ádám (Bécs 1630–1659). *Korall* (3.) 9. 55–78.
- Kovács Ágnes 1988: *Károlyi Sándor*. Budapest.
- MacHardy, Karin J. 2003: *War, Religion and Court Patronage in Habsburg Austria. The Social and Cultural Dimensions of Political Interaction, 1521–1622*. Hampshire, New York.
- Maćzak, Antoni (Hrsg.) 1988a: *Klientensysteme im Europa der Frühen Neuzeit*. München.
- Maćzak, Antoni 1988b: Korruptió a modern korban. *Századok* (122.) 5–6. 1001–1003.
- Maćzak, Antoni 2005: *Ungleiche Freundschaft. Klientelbeziehungen von der Antike bis zur Gegenwart*. Osnabrück.
- Moraw, Peter 1988: Über Patrone und Klienten im Heiligen Römischen Reich des späten Mittelalters und frühen Neuzeit. In: Maćzak, Antoni (Hrsg.) *Klientensysteme im Europa der Frühen Neuzeit*. München, 5–12.
- Morgan, Victor 1988: Some Types of Patronage, Mainly in Sixteenth- and Seventeenth-Century England. In: Maćzak, Antoni (Hrsg.): *Klientensysteme im Europa der Frühen Neuzeit*. München, 91–115.
- Nagy István 1971: *A magyar kamara 1686–1848*. Budapest
- Nolte, Hans-Heinrich (Hrsg.) 1989: Patronage und Klientel: Das Konzept in der Forschung. In: Uő. (Hrsg.): *Patronage und Klientel. Ergebnisse einer polnisch-deutschen Konferenz*. Köln – Wien, 1–17.
- Pál Judit 2006: A szabadság ára. Szatmárnémeti harca a szabad királyi városi rangért a 18. század elején. In: *Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv I.* 203–226.
- Pál Judit 2007: Karrier a „tudatlanság földén”. Egy főúri kliens a 18. század közepén Kelet-Magyarországon. *Századok* (141.) 6. 1407–1454.
- Pálffy, Géza 2001: Der Wiener Hof und die ungarische Stände im 16. Jahrhundert. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* (109.) 3–4. 346–381.
- Press, Volker 1988: Patronat und Klientel im Heiligen Römischen Reich. Maćzak, Antoni (Hrsg.): *Klientensysteme im Europa der Frühen Neuzeit*. München, 19–46.

- Reinhard, Wolfgang 1998: Freunde und Kreaturen. Historische Anthropologie von Patronage-Klientel-Beziehungen. *Freiburger Universitätsblätter* (37.) 139. 127–141.
- Reinhard, Wolfgang 1999: *Geschichte des Staatsgewalt. Eine vergleichende Verfassungsgeschichte Europas von den Anfängen bis zur Gegenwart*. München.
- Reinhardt, Volker 2002: III. Nepotismus, Papstfinanz und römische Elitenverflechtung. In: Burschel, Peter – Häberlein, Mark – Reinhardt, Volker – Weber, Wolfgang E. J. – Wendt, Reinhard (Hrsg.): *Historische Anstöße. Festschrift für Wolfgang Reinhard zum 65. Geburtstag am 10. April 2002*. Berlin, 173–178.
- Sarkadi Nagy Mihály 1860: *Szatmár-Németi szabad királyi város egyházi és polgári történetei*. Rendszerbe ütötte s kiegészítette Bartók Gábor. Szatmár.
- Szijártó M. István 2005: *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792*. Budapest.
- Tygielski, Wojciech 1988: A Faction Which Could not Lose. In: Maçzak, Antoni (Hrsg.): *Klientelssysteme im Europa der Frühen Neuzeit*. München, 177–201.
- Varga J. János 1981: *Szervitorok katonai szolgálata a XVI–XVII. századi nyugat-dunántúli nagybirtokon*. Budapest.
- Vári, András 2005: Ergebene Diener ihrer Herren. Wandel der Machtausübung im Komitatsleben und in der Privaten Güterverwaltung im Ungarn des 18. Jahrhunderts. In: Brakensiek, Stefan – Wunder, Heide (Hrsg.): *Ergebene Diener ihrer Herren? Herrschaftsvermittlung im alten Europa*. Köln – Weimar – Wien, 203–231.
- Vári, András 2009: Die fremden Vertrauten vor Ort. In: Vári, András – Pál, Judit: *Herrschaft an der Grenze*. Kézirat.
- Vörös Károly 1989: A társadalmi fejlődés fő vonalai. In: Ember Győző – Heckenast Gusztáv (szerk.): *Magyarország története 1686–1790*. I. (Magyarország története tíz kötetben.) Budapest.
- Weber, Max 1996: *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai*. 2/3. *A gazdaság, a társadalmi rend és a társadalmi hatalom formái*. Budapest.
- Wellmann Imre 1988: Der Adel im transdanubischen Ungarn 1760–1860. In: Reden-Dohna, Armgard von – Melville, Ralph (Hrsg.): *Der Adel an der Schwelle des bürgerlichen Zeitalters 1780–1860*. Stuttgart, 117–168.
- Winkelbauer, Thomas 1999: *Fürst und Fürstendiener: Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*. Wien, München.
- Winkelbauer, Thomas 2003: *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*. I–II. Wien.
- Zielińska, Zofia 1988: Magnaten und Adel im politischen Landleben Polen-Litauens des 18. Jahrhunderts. In: Maçzak, Antoni (Hrsg.): *Klientelssysteme im Europa der Frühen Neuzeit*. München, 203–210.